

ПОВСЯКДЕННЕ ЖИТТЯ СІЛЬСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ В УМОВАХ «ПЕРЕБУДОВИ» 1985–1991 рр.

Дмитро Давидов

EVERYDAY LIFE OF THE RURAL POPULATION OF UKRAINE IN THE CONDITIONS OF «PERESTROIKA» IN 1985–1991

Dmytro Davydov

On the eve of Gorbachev's «perestroika» of 1985–1991, a special type of Soviet family was formed in Soviet society, characterized by the presence of a state or cooperative apartment, saving money for cars and retirement, standing in long lines for scarce or imported goods. Life in the city was becoming more comfortable, while the situation in the countryside was improving slowly and even regressing in some places. It was the worst in villages with a population of less than 100 people. Such settlements lacked basic infrastructure, such as a kindergarten, school, medical center, cultural center, catering facility, etc. The only thing they had was a small shop.

In 1985, a republican scientific and practical conference on the complex restructuring of rural settlements was held in Dnipropetrovs'k. The isolated experience of the Dnipropetrovs'k region on the socio-economic development of rural areas was summarized by the Central Committee of the CPSU and the Central Committee of the Communist Party of Ukraine. The Dnipropetrovs'k version of village reconstruction was considered justified and was used as an example for other regions of the Ukrainian SSR. Understanding the migration problem, the Dnipropetrovs'k region tried to find various incentives for young workers. In particular, it provided housing on a priority basis; provided consumer goods; and retained 25% of the average salary during the term of service for those who left their native village to join the USSR Armed Forces. And most importantly, it created a network of secondary schools that provided the necessary secondary education and the perspective of obtaining an agricultural profession in the vocational education system, thereby encouraging young people to stay in the countryside.

At the same time, the village was losing its prestige. There was a growing migration of young people from villages to cities. The birth rate was decreasing. Villages were rapidly «aging». Young people in the countryside wanted to «escape» to the city as soon as possible, as they saw the hard, hopeless life of their parents. Those who «escaped» from the village mostly joined the ranks of workers and received housing in a dormitory in the city.

The dissatisfaction of rural residents was primarily caused by the social and domestic sphere. Namely, poor medical care, poor road transport networks, low gasification, trade and cultural services, and water supply. Although the provision of living space exceeded the city's average, it was significantly inferior in terms of comfort.

Keywords: everyday life, village, rural population, transformations, socio-cultural changes, «perestroika», Ukrainian SSR.

Рівень задоволення побутових потреб є найточнішою характеристикою соціального становища того чи іншого суспільства. Серед базових потреб соціуму в повсякденному побутовому житті є забезпечення житлом, рівень комфорту якого визначають газифікація, наявність каналізації, водопостачання й опалення. Причому житлові умови напряду впливають на відпочинок, працездатність, здоров'я, виховання дітей. Протягом 1980-х рр. радянська влада робила спроби розв'язати цю проблему, однак вона залишилася однією з невивіршених.

На сучасному етапі розвитку України поліпшення соціально-побутових умов життя, задоволення культурних потреб населення зумовлює критичне використання досвіду минулих років. У цьому контексті заслуговує всебічного аналізу повсякденне життя сільського населення України в добу «перебудови» 1985–1991 рр. Прихід на посаду Генерального секретаря ЦК

КПРС М. Горбачова ознаменував проголошення курсу реформ, котрі мали оновити суспільство, покращити економічний клімат, стимулювати промисловість і сільське господарство. Лібералізація суспільних процесів зумовила соціокультурні трансформації, що набули незворотного характеру. А це, в свою чергу, позначилося на повсякденному житті суспільства. У даному сенсі викликає увагу соціокультурний зріз українського села та практики повсякденного життя його мешканців.

Метою статті є висвітлення проблем повсякденного життя сільського населення Української РСР в умовах «перебудови» через призму житлової проблеми.

Проблемами повсякденного життя сільського населення України в 1985–1991 рр. вчені займалися фрагментарно. Разом з тим, варто відмітити роботи С. Падалки, який проаналізував зміни ролі культури у розвитку українського села в останні десятиріччя радянської державності (Падалка 2018), та Р. Потапенко, що розглядала питання особливостей сільської освіти в період «перебудови» (Потапенко 2021). У роботі В. Даниленка висвітлено причини та рушійні сили процесів, котрі призвели до розпаду СРСР, показано погляд «зсередини» на повсякдення різних соціальних груп 1985–1991 рр. (Даниленко 2018). При цьому питання повсякденного життя сільського населення України другої половини 1980-х рр. не стали окремим предметом наукового аналізу.

У переддень горбачовської «перебудови» у радянському суспільстві сформувався особливий типовий спосіб життя радянської сім'ї, який характеризувався наявністю державної чи кооперативної квартири, відкладанням коштів на авто й «старість», вистоюванням у довжелезних чергах за дефіцитним чи імпортним товаром. Це, в свою чергу, сформувало в українському соціумі диспропорцію, коли товарообіг не задовольняв пропозицію й призводив до накопичення грошового залишку та наростання негативу з боку населення. На середину 1980-х рр. пересічний українець за наявності авто міг дозволити собі поїздки до столичних магазинів за покупками. Життя у місті ставало комфортнішим, в той час як ситуація в селі покращувалася повільно. Найгіршою вона була в селах з населенням до 100 осіб. У таких населених пунктах була відсутня елементарна інфраструктура, а саме, дитячий садок, школа, медпункт, будинок культури, заклад харчування тощо. Єдине, що було, це невеличкий магазин, асортимент якого, як правило, був досить скромним. Повсякденними ставали дрібні крадіжки в колгоспах та радгоспах. Крали всі – від комбайнера до доярки й усе, що можна було використати у власному господарстві й згодувати худобі (наприклад: зерно, корм, овочі, фрукти тощо). Відбувалося поступове збільшення заробітної плати, проте в Українській РСР оплата праці колгоспників була найнижчою, порівняно з іншими республіками СРСР. У той час набула поширення антиалкогольна кампанія, в результаті якої торгівля спиртними напоями була заборонена у 22% сільських населених пунктах, які мали магазини. Зворотною стороною державної політики стало розповсюдження самогонваріння й спекуляції (Повсякденне життя, с. 485–495). За таких умов молодь активно мігрувала до міст у пошуках кращого життя.

У 1985 р. в Дніпропетровську відбулася республіканська науково-практична конференція з питань комплексної перебудови сільських населених пунктів. Досвід Дніпропетровської області з питань соціально-економічного розвитку села було узагальнено ЦК КПРС, ЦК Компартії України. Дніпропетровський варіант перебудови села виправдав себе й ставився як приклад для інших регіонів Української РСР. Так, у зв'язку з активною розбудовою важкої промисловості, чисельність працівників сільського господарства скоротилася на 22 тис. осіб, що трактувалося негативно. Поставало гостре питання нестачі робочих рук для обробки землі. Щоб змінити ситуацію Дніпропетровським обкомом компартії України спільно з виконкомом Ради народних депутатів було розроблено й затверджено комплексну програму перебудови села до 1990 р., якою передбачалося нове будівництво. Перед початком впровадження експериментальної програми було розглянуто понад 80 проектів й проведено п'ять конкурсів. Стратегічною метою проекту планувалося зменшення відтоку молоді із села (Гирик 1985, с. 1).

Наприклад, в селі Івано-Михайлівка через міграцію молоді до міста, місцева восьмирічна школа майже не поповнювалася новими учнями. Учнівський колектив складався приблизно з 80 дітей, в результаті чого школу планували закрити. Відомий фактор, що село без школи приречене на занепад. Щоб виправити ситуацію колгоспом було прийнято рішення до шкільного приміщення добудувати дитячий садок на 18 місць. Така розв'язка дозволила залучити до роботи в колгоспі матерів малолітніх дітей, адже з'явилася можливість на кого їх залишити. Більше того, інформація про зручності й прекрасне харчування для малят у дитячому садку посприяли поверненню кількох молодих сімей, в результаті чого було покращено демографічну ситуацію за рахунок появи 12 новонароджених дітей вже у 1984 р. в Івано-Михайлівці.

У 1985 р. всі господарства області мали заклади дошкільної освіти, а в невеликих населених пунктах відкривалися комплекси «Школа – дитячий садок». Створення таких закладів лише в Новомосковському районі дозволило залучити до громадського виробництва понад сто жінок з малолітніми дітьми. Далі було прийнято рішення про відкриття середніх шкіл у кожній центральній садибі. За чотири роки в Дніпропетровській області з восьмирічних у середні було реорганізовано 113 навчальних закладів (Гирик 1985, с. 1).

Іншим прикладом стало село Оленівка Магдалинівського району, де також був величезний відтік молоді до міста. Так, після закінчення сільської восьмирічки більшість випускників йшли продовжувати навчання до Магдалинівської середньої школи й не поверталися додому. Проте після рішення реорганізувати восьмирічну школу в середній навчальний заклад близько 80% молоді почало залишатися в селі. Тобто, політика створення загальноосвітніх середніх закладів стимулювала молодь залишатися на селі й давала необхідну середню освіту. Так, із 1520 випускників сільських шкіл у 1984 р. в сільському господарстві залишилося працювати 897 осіб (59%) (Гирик 1985, с. 1).

Окрім вищезазначених заходів, більшість господарств Дніпропетровської області намагалися знайти різноманітні додаткові заохочення праці молодих робітників:

- позачергове виділення житла;
- забезпечення товарами широкого вжитку;
- збереження 25% середнього заробітку протягом строку служби тим, хто пішов з рідного села до Збройних Сил СРСР.

Більше того, зменшенню відтоку молоді із села мала сприяти й профорієнтаційна робота з учнями. Можливість отримати середню освіту давала школярам перспективу одержання сільськогосподарської професії в системі профтехосвіти. На Дніпропетровщині це питання вирішувалося так: у кожному сільському районі створювалося СПТУ сільськогосподарського профілю або його філія. Зокрема, у 1984 р. набір учнів в такі училища досягнув 130%, а число випускників, які залишилися в селі зросло на 12%.

Досвід перебудови сіл Дніпропетровщини вважався успішним. Аргументом слугував той чинник, що за чотири роки одинадцятій п'ятирічці в сільських населених пунктах було побудовано 2 млн 675 тис. кв. м житлової площі, що майже на 1 млн більше ніж у десятій п'ятирічці, газифіковано 101 господарство, заасфальтовано 2 тис. км доріг, введено в експлуатацію 25 загальноосвітніх шкіл, десятки будинків культури, лікарень, магазинів, їдалень та кафе, стадіонів та спортивних майданчиків. Рентабельність колгоспів зросла на 7%, радгоспів на 5% (Гирик 1985, с. 1). Загалом, станом на 1991 р. в Україні працювало 10 тисяч колгоспів, частина яких були ефективними господарствами, але більшість працювала за принципом: колгоспне – значить нічиє (Нагорна 2021).

Майже 5 млн осіб в УРСР поліпшили свої житлові умови протягом 1986–1989 рр. Водночас, 2 млн 593 тис. сімей та однаків й надалі стояло на квартирному обліку, а це аж 22,9% від загальної кількості населення (Ковпак 2003, с. 68–69). Тобто, попри певні владні зусилля покращити соціокультурне становище сіл актуальною залишалася житлова проблема. У 1980-х рр. у селах Вінницької та Хмельницької областей спостерігався певний регрес нового житлового будівництва. Проте, варто зауважити, що порівняно з містом сільський житель мав більшу площу житла. В основному зростання житлового фонду відбувалося за рахунок збільшення фінансування житлового будівництва за кошти державного та місцевого бюджетів, розгортанням системи кооперативного будівництва. Так, протягом 1980–1985 рр. у селах Вінниччини було введено до експлуатації 1061,2 тис. кв. м житлової площі, що означало виконання плану лише на 43,2%. А у селах Хмельниччини протягом 1975–1985 рр. – 1,6 млн кв. м житлової площі, 13 тис. км доріг з твердим покриттям, що означало зростання продуктивності праці на 22% (Поліщук 2014, с. 221).

Проте, села перебудовувалися повільно, особливо невеликі. Як згадує один із вчителів Сумської області, упродовж 1982–1988 рр. дорога у сільській місцевості була суцільною багнюкою, без освітлення й, щоб не залишити чоботи в багнюці, доводилося світити ліхтарями, до яких часто не було батарейок, чи запаленим сірником, який ховали до рукава. Взимку більшість доріг не чистили. Елітним транспортом вважалися сани – на них їздили члени КПРС, яких називали «князями», або голова колгоспу. Селянину їх давали лише за найкритичнішої потреби, наприклад, транспортувати хворого до лікарні (Джулай 2020).

Сільська молодь мріяла якнайшвидше «вирватися» у місто, оскільки бачила тяжке безпросвітне життя своїх батьків. Той, хто «виривався» із села, переважно поповнював ряди робітників й отримував житло в гуртожитку. Будівництвом дешевого житла займалися радянські ор-

ганізації, які брали селян на роботу. Це було найпростіше житло: кімната по 4–6 ліжок, довгий коридор, одна кухня й туалет на поверх, духова на кшталт суспільної бані. Хоча таке житло в добу «перебудови» вважалося тимчасовим, більшість людей проживало в ньому усе життя, так і не отримавши державної квартири (Джулай 2020).

Не була значною мірою виконана програма «Житло 2000», проголошена у 1986 р., яка передбачала забезпечення кожної радянської сім'ї окремою квартирою до 2000 року. Розвитку житлової сфери в повні міри заважали застійні явища в економіці, «залишковий» принцип фінансування соціальної сфери, неправильне співвідношення соціального і промислового будівництва, всевладдя відомств на місцях. В основному розвивалося та реалізувалося будівництво за рахунок державних асигнувань, на кошти організацій та підприємств, молодіжних житлових комплексів, індивідуальне та кооперативне будівництво.

Станом на 1989 р. найкраще забезпечені житлом були Луганська й Донецька області, найгірше – Волинська, Львівська та Кримська області. Характеризуючи житлове питання населення України, слід не забувати про рівень комунального забезпечення житла. На 1989 р. житло вищого ступеню зручності становило 54,8%. У сільських місцевостях умови проживання залежали значною мірою від забезпечення населення мережею газу, лише 8,4% сільських населених пунктів мали газові мережі (Ковпак 2003, с. 70–71).

Варто зауважити, що при деяких позитивних результатах в реалізації програми «Житло 2000» в Україні, черги на квартири збільшувалися швидше, ніж був задоволений попит. У 1986 р. поліпшення житлових умов потребувало 2 млн сімей, а в 1989 р. – 2,3 млн сімей. Тобто, бачимо дефіцит житла. Поточна ситуація була зумовлена недостатнім використанням в економіці механізмів перерозподілу житла, обміну квартир, правового регулювання житлового питання. Така політика слугувала яскравим прикладом адміністративно-командних підходів керівництва в управлінні економічною та соціальною сферами (Ковпак 2003, с. 70–71).

Що стосувалося ситуації на селі, то село – втрачало престижність. Оскільки було видно зростаючі міграційні процеси молоді із сіл до міста. Знижувалася народжуваність. Села швидко «старіли», особливо, це спостерігалось в Чернігівській, Черкаській, Харківській, Сумській, Кіровоградській, Вінницькій, Хмельницькій областях. Незадоволення сільських жителів викликала соціально-побутова сфера, а саме: погане медичне обслуговування, погані дорожньо-транспортні мережі, низький рівень газифікації, торговельне та культурно-побутове обслуговування. Хоча забезпеченість житловою площею перевищувала міський показник, однак комфортності значно поступалася.

Недостатній розвиток економіки в колгоспах та радгоспах призвів до відставання перебудови села, високої міграції працездатного населення. Негативним чинником була політика поділу сіл на «перспективні» й «не перспективні». З другої половини 1980-х рр. почали переглядати перелік «не перспективних» сіл. У Дніпропетровській, Полтавській, Рівненській, Кримській областях приймалися постанови, в яких не дозволялося необґрунтоване закриття шкіл, лікувальних та дитячих закладів, клубів тощо. На додаток, проблема села – це низька газифікація, яка складала лише 5% будинків. Інша проблема – це водопостачання. У 1988 р. з 18,2 млн сільських жителів централізованим водопостачанням користувалося лише 3,7 млн осіб. В грудні 1989 р. на сесії Верховної Ради депутати відзначали, що половина сільських населених пунктів в Україні не мали шкіл та дошкільних закладів, будинків побуту. На кінець 1989 р. невідкладним завданням залишалося будівництво шкіл, культурних, спортивних установ. Піднімалося питання про розробку програм, які б створили необхідні умови праці та стимулювали б переїзд працездатного населення до сільських регіонів. Але воно не було реалізовано (Ковпак 2003, с. 80–83).

Отже, бачимо в добу «перебудови» 1985–1991 рр. спостерігався дефіцит житла в Українській РСР. Село втрачало престижність й швидко «старіло», знижувалася народжуваність. Зростали міграційні процеси молоді із сіл до міста. Іншою побутовою проблемою села була низька газифікація, відсутність водопостачання, низький рівень медичних послуг, погані дорожньо-транспортні мережі, торговельне та культурно-побутове обслуговування.

Список джерел та літератури

ГИРИК, Т., 1985, Залишаються в отчому домі. XXVII з'їзду КПРС – гідну зустріч! Радянська освіта. 23 липня, № 59 (3552).

ДАНИЛЕНКО, В. М., 2018, Україна в 1985–1991 рр.: остання глава радянської історії. Київ: Інститут історії України НАН України.

ДЖУЛАЙ, Д., 2020, Як насправді жили в СРСР? Фотографії Валерія Решетняка. Радіо Свобода. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org/a/yak-naspravdi-zhyly-v-srsr-na-photo-valeria-reshetniaka/30661408.html>

КОВПАК, Л. В., 2003, Соціально-побутові умови життя населення України в другій половині ХХ ст. (1945–2000 рр.). Київ.: Інститут Історії України НАНУ.

НАГОРНА, Г. 2021, Від колгоспів до латифундистів: як змінилася аграрна Україна за 30 років незалежності. Інформаційне агентство УНІАН. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.unian.ua/economics/agro/vid-kolgospiv-do-latifundistiv-yak-zminilasya-agrarna-ukrajina-za-30-rokiv-nezalezhnosti-novini-11519098.html>

ПАДАЛКА, С., 2018, Культура як ідентифікуючий українське село чинник: ідеологія, політика, традиційні засоби (1960–1980-і роки). Електронне наукове фахове видання. Історія науки і біографістика. № 3. Стаття № 8, 104–117. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://inb.dnsgb.com.ua/2018-3/08.html>

ПОВСЯКДЕННЕ ЖИТТЯ. Економіка України в добу застою (1965–1985). Частина шоста. Новітня епоха, 485–495. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://mail.google.com/mail/u/0/?tab=rm&ogbl#inbox/KtbxLvGzcPXZKKIQqpWPcqbZGNWRHskHzL?projector=1&messagePartId=0.1>

ПОЛІЩУК, А. С., 2014, Житлово-побутові умови Подільського села 1960–1980-х рр. Особливості аграрного розвитку у радянський період. Український селянин. Вип. 14, 220–222. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://mail.google.com/mail/u/0/?tab=rm&ogbl#inbox?projector=>

ПОТАПЕНКО, Р., 2021, Науково-педагогічна інтелігенція Української РСР в умовах соціогуманітарних трансформацій. Монографія. Переяслав (Київська обл.): Домбровська Я. М.

References

DANYLENKO, V. M., 2018, *Ukraine v 1985–1991 rr.: ostannia hlava radianskoï istorii* [Ukraine in 1985–1991: the last chapter of Soviet history]. Kyiv: Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy, 278. [In Ukrainian].

DZHULAI, D., 2020, *Yak naspravdi zhyly v SRSR? Fotohrafii Valerii Reshetniaka* [How did you actually live in the USSR? Photos by Valery Reshetnyak]. Radio Svoboda. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/yak-naspravdi-zhyly-v-srsr-na-photo-valeria-reshetniaka/30661408.html>. [In Ukrainian].

HYRYK, T., 1985, *Zalyshaiutsia v otchomu domi. XVII z'izdu KPRS – hidnu zustrich!* [Stay in their father's house. The XVII Congress of the CPSU a worthy meeting!]. *Radianska osvita*. 23 lypnia, № 59(3552), 1. [In Ukrainian].

KOVPAK, L. V., 2003, *Sotsialno-pobutovi umovy zhyttia naseleння Ukrainy v druhii polovyni XX st. (1945–2000 rr.)* [Social and household living conditions of the population of Ukraine in the second half of the 20th century. (1945–2000)]. Kyiv.: Instytut Istorii Ukrainy NANU. [In Ukrainian].

NAHORNA, H. 2021, *Vid kolhospiv do latyfundystiv: yak zminylasya ahrarna Ukraina za 30 rokiv nezalezhnosti*. [From collective farms to latifundists: how agrarian Ukraine has changed over 30 years of independence]. *Informatsiine ahenstvo UNIAN*. [Online]. Available from: <https://www.unian.ua/economics/agro/vid-kolgospiv-do-latifundistiv-yak-zminilasya-agrarna-ukrajina-za-30-rokiv-nezalezhnosti-novini-11519098.html> [In Ukrainian].

PADALKA, S., 2018, *Kultura yak identyfikuiuchyï ukrainske selo chynnyk: ideolohiia, polityka, tradytsiini zasoby (1960–1980-i roky)*. [Culture as a factor identifying the Ukrainian village: ideology, politics, traditional means (1960s – 1980s)]. *Elektronne naukove fakhove vydannia. Istorii nauky i biohrafistyka*. № 3. Statia № 8, 104–117. [Online]. Available from: <https://inb.dnsgb.com.ua/2018-3/08.html> [In Ukrainian].

POLISHCHUK, A. S., 2014, *Zhytlovo-pobutovi umovy Podilskoho sela 1960–1980-kh rr. Osoblyvosti ahrarnoho rozvytku u radianskyi period* [Living conditions of the Podilsk village in the 1960s and 1980s. Peculiarities of agrarian development in the Soviet period]. *Ukrainskyi selianyn*. Vyp. 14, 220–222. [Online]. Available from: <https://mail.google.com/mail/u/0/?tab=rm&ogbl#inbox?projector=> [In Ukrainian].

POTAPENKO, R., 2021, *Naukovo-pedahohichna intelihentsiia ukrainskoï RSR v umovakh sotsiohumanitarnykh transformatsii* [The scientific and pedagogical intelligentsia of the Ukrainian SSR in the conditions of socio-humanitarian transformations]. *Monohrafiia. Pereiaslav (Kyivska obl.): Dombrovska Ya. M*, 298. [In Ukrainian].

POVSIKAKDENNE ZHYTTIA. *Ekonomika Ukrainy v dobu zastoiu (1965–1985)* [Everyday life. The economy of Ukraine in the period of stagnation (1965–1985)]. *Chastyna shosta. Novitnia epokha*, 485–495. [Online]. Available from: <https://mail.google.com/mail/u/0/?tab=rm&ogbl#inbox/KtbxLvGzcPXZKKIQqpWPcqbZGNWRHskHzL?projector=1&messagePartId=0.1> [In Ukrainian].

Повсякденне життя сільського населення України в умовах «перебудова» 1985–1991 рр.

У переддень горбачовської «перебудови» 1985–1991 рр. у радянському суспільстві сформувався особливий тип радянської сім'ї, який характеризувався наявністю державної чи кооперативної квартири, відкладанням коштів на авто й старість, вистоюванням у довжелезних чергах за дефіцитним чи імпортним товаром. Життя у місті ставало комфортнішим, в той час як ситуація в селі покращувалася повільно, а в деяких місцях навіть регресувала. Найгіршою вона була в селах з населенням до 100 осіб. В таких населених пунктах відсутня елементарна інфраструктура, а саме, дитячий садок, школа, медпункт, будинок культури, заклад харчування тощо. Єдине, що було – це невеличкий магазин.

У 1985 р. в Дніпропетровську відбулася республіканська науково-практична конференція з питань комплексної перебудови сільських населених пунктів. Поодиноким досвід Дніпропетровської області з питань соціально-економічного розвитку села було узагальнено ЦК КПРС, ЦК Компартії України. Дніпропетровський варіант перебудови села вважався виправданим й ставився як приклад для інших регіонів Української РСР. Дніпропетровщина розуміючи міграційну проблему намагалася знайти різноманітні заохочення праці молодих робітників. Зокрема, позачергово виділяла житло; забезпечувала товарами широкого вжитку; зберігала 25% середнього заробітку протягом строку служби тим, хто пішов з рідного села до Збройних Сил СРСР. А головне, створювала мережу загальноосвітніх середніх закладів, які давали необхідну середню освіту й перспективу одержання сільськогосподарської професії в системі профтехосвіти, цим самим стимулюючи молодь залишатися на селі.

Водночас село втрачало престижність, оскільки було видно зростаючі міграційні процеси молоді із сіл до міста. Знижувалася народжуваність. Села швидко «старіли». Молодь у селі хотіла якнайшвидше «вирватися» у місто, оскільки бачила тяжке безпросвітне життя своїх батьків. Той, хто «виривався» із села, переважно поповнював ряди робітників й отримував житло в гуртожитку міста.

Незадоволення сільських жителів викликала, в першу чергу, соціально-побутова сфера, а саме: погане медичне обслуговування, погані дорожньо-транспортні мережі, низький рівень газифікації, торговельне та культурно-побутове обслуговування, водопостачання. Хоча забезпеченість житловою площею перевищувала міський показник, однак комфортності значно поступалася.

Ключові слова: повсякденне життя, село, сільське населення, трансформації, соціокультурні зміни, «перебудова», УРСР.

Dmytro Davydov, PhD student, Department of History and Culture of Ukraine and Special Historical Disciplines, Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav.

Дмитро Давидов, аспірант кафедри історії і культури України та спеціальних історичних дисциплін Університету Григорія Сковороди в Переяславі.

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0002-3417-6760>

Received: 29.01.2024

Advance Access Published: February, 2024